

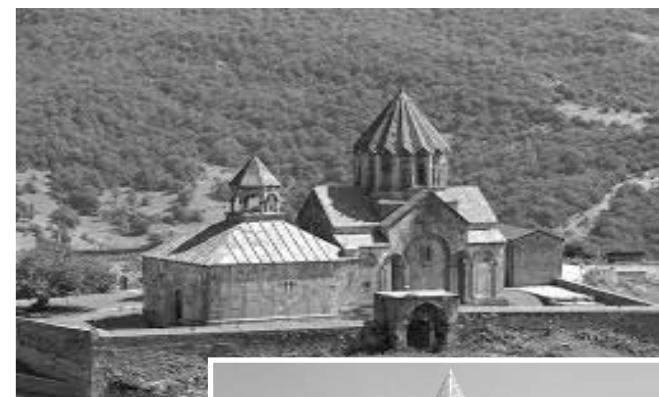
Dünya xalqları arasında özünəməxsus yeri olan Azərbaycan bəşəri ideyaları, adət-ənənələri, maddi və mənəvi xəzinəsi ilə zəngin irsə sahibdir. Bu sahəyə dövlət qayığının artması dəyərlərimizi dünyada tanıtmaq sahəsində əhəmiyyətli rol oynayır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi elədə etdikdən sonra xalqımızın dini-mədəni irlsinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilmesi, din və vicedan azadlığının təmin olunması, dövlət-din münasibətlərini tənzimləyən qanunvericiliyin müasir dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi, dini abidələrin, məscidlərin, ibadət evelrinin təmir və bərpa olunması dövlət siyasetinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edib. Ulu Önder Heydər Əliyevin azərbaycançılıq fəlsəfəsinin Azərbaycan üçün əhəmiyyətini vurğulamaq, milli dövlətçilik ideyalarını yeni nəsil-lərə aşılamaq məqsədi ilə yaradılmış Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətə başladığı zaman-dan bu güne qədər heyata keçirdiyi layihələrin, tədbirlərin hər biri Azərbaycanın tərəqqisi və xalqın rifahının yaxşılaşmasına xidmət edib. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın hər bir layihəsi Azərbaycanın işıqlı sabahına əvezsiz töhfədir. Xatırladaq ki, Heydər Əliyev Fondunun tarixi, mədəni və dini irlsin qorunmasına xidmət edən layihələri sırasında ölkədaxili dini abidələrin bərpa və təmirini önemli yerlərdən birini tutur.

Əlbətə ki, Heydər Əliyev Fonduun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın bu istiqamətdə verdiyi töhfələr əhəmiyyət kəsb edir. Təzə-pir məscidi, İçərişəhər Cümə və Həzrət Məhəmməd məscidləri, Əjdərbəy məscidi, dünyanın ən qədim məscidlərindən biri olan, 743-cü ildə inşa edilmiş Şamaxı Cümə məscidi yenidən qurulub. Gəncə İmamzade kompleksi və onlarla digər dini abide və məscid dövlət tərafından esaslı şəkildə təmir və bərpa edilib. Xüsusi olaraq vurğulayaq ki, paytaxtimizda Heydər Məscidi kimi Cənubi Qafqazın en böyük və müasir məscidi tikilib. Heydər Əliyev Fondu tərafından "Tolerantlığın ünvanı - Azərbaycan layihəsi çərçivəsində ölkənin müxtəlif yerlərində çoxsaylı məscid və ibadət evləri bərpa edilib. Xristian dini abidələri, alban kilsələri, o cümlədən Nic qəsəbəsindəki kilsə, Kiş kilsəsi təmir edilib. Bakı şəhəri Suraxanı rayonunun Yeni Günəşli qəsəbəsində "Xanim Fatiməyi Zəhra" məscidinin müasir kompleksinin istifadəyə verilmesi İslam mədəniyyəti ilə bağlı tarixi-memarlıq abidələrinə, müqəddəs dini ibadət və inanc yerlərinin təmiri və bərpasına dövlətimiz tərafından ayrılan diqqətin bariz nümunəsidir. Yeni Günəşli-də daha müasir və geniş məscid kompleksinin olması məsciddə, eyni zamanda, 1800 nəfərin ibadət etməsinə imkan verir.

ŞƏKİ XAN MƏSCİDİ KOMPLEKSI

Bu səpkidə keçirilən layihələrin davamı olaraq Şəki Xan məscidi kompleksində də əsaslı bərpa işləri aparıllıb. Ölək əhəmiyyətli abidə siyahısında olan məscid xanlıqlar dövründə (1745-1750-ci illər) aid edilir. Tarixi məlumatlara və üzərində qeyd edilən kitabələrə əsasən, məscid Hacı Məhəmmədhüseyn xan tərəfindən inşa olunub. Məscidin yanında yerləşən qəbiristanlıqlıqda əsas 13 qəbir xan nəslinin nümayəndələrinə aiddir. Mənbələrde də qeyd olunduğu kimi, qəbiristanlıqlıq yalnız xan nəslinin nümayəndəleri dəfn olunduğundan "Xan qəbiristanlığı" adı verilib. Məscidin 21 metrlik minarəsi bışmiş kərpic və əhəng məhlulundan istifadə edilməklə inşa olunub. Burada eyvana qalxmaq üçün dairevi pilləkən var. Məscidin ön fasadında olan tağvari eyvan isə məscidə xüsusi gözəllik verir. Məscidin bərpası layihəsi 1981-ci ilde hazırlanısa da, sonrakı illərdə heç bir iş görülməmişdi. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən aparılan bərpa işləri çərçivəsində əvvəl Şəki şəhərinin "Yuxarı Baş" Milli Tarix-Memarlıq Qoruğunun ərazisində yerləşən Xan məscidi kompleksində 3D ölçmə işlə-

Ölkə əhəmiyyətli tarixi abidələrimiz

ri aparılıb. Bu işler məscid kompleksinin ilk görüntüsünün eldə edilməsi baxımından əhəmiyyətli olub. Ərazidə yerləşən tikililər - məscidin əsas binası ve minare, yardımçı tikililər kompleks ərazisinin hasarı və orada yerləşən məzarlıq skan edilib, məscidin 3D modeli hazırlanıb. Məscid kompleksinin eldə olunan ilk görüntüsü əsasında aparılan bərpa işleri zamanı iqlim təsirinə görə, yararsız hala düşən kərpiclər yeniləri ilə əvəzlənib, yeri bişmiş kərpiclər yenidən döşənib. Minarədə olan kərpicləri eroziyadan mühafizə etmək üçün xüsusi materiallarla izolyasiya qatı yaradılıb. Eyni zamanda, məscidin ilk tiktikisi zamanı olan pencərələr və Mehəmmədhüseyn xanın istifadə etdiyi qapı bərpa edilib. Məscidin həyətindəki köhnə su hovuzunun əvəzinə yeni hovuz inşa olunub. Həyətdəki Xan çınarları və digər ağacların ətrafında mühafizə zonası yaradılıb. Məsciddə bərpa işleri çərçivəsində mehrəbin altı qazlıları kən oradan böyük ölçülü sal daşlar aşkar edilmişdi. Bu səbəbdən, həmin hissədə bərpa işləri dayandırılmış və Şəki arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən yoxlamalar aparılmış, ekspedisiyanın tədqiqatı və qazıntı işləri nəticəsində həmin hissədə qəbir aşkar olunmuşdur. Qəbirdən 52 muncuq və tunc təsbeh başlığının tapılması dəfn olunanın yüksək dini və ya dövlət statuslu şəxs olması ehtimalını yaradırdı. Mütəxəssislər dəstək məqsədilə Heydər Əliyev Fonduñun köməyi ilə aşkar olunan skeletdər nümunələr götürülib, radiokarbon və genetik analizlər aparmaq üçün Böyük Britaniyanın Oksford Universitetinin laboratoriyasına göndərilib. Aşkar olunan skelet nümunələri və məscid ərazisindəki xan nəşlinə aid digər qəbirlərdən götürülen nümunələr əsasında Böyük Britaniya ilə yanaşı, Avstriya, Estoniya və Türkiyə

kiyədə də tədqiqatlar, genetik analizlər aparılıb. Laborator analizlərin nəticəsinə, eləcə də AMEA Arxeolojiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutunun elmi rəyinə əsasən, aşkar edilən qəbirin Şəki xanı Məhəmmədhüseyn xana aid olduğu təsdiqlənib.

Onu da bildirək ki, məscid kompleksinin ərazisində Heydər Əliyev Fonduñun dəstəyi ilə muzey də yaradılıb. Muzeydə Şəki xanlığı dövründə aid fərqli eksponatlar, müxtəlif mənbələrdən toplanan maddi-mədəniyyət nümunələri təqdim olunur. Muzey əyani şəkildə Şəki xanlığının yaranmasının, formallaşmasının milli dövlətçilik tariximizdə xüsusi yerini nümayiş etdirir. İki mərtəbədən ibarət olan muzeyin birinci mərtəbəsində Şəki xanlığı dövrüne aid məqabalar, milli geyimlər, zərgerlik məmulatları XVIII əsr Şəki tacirlərinin evlərini bəzəyən divar güzgülləri, Şəki adət-ənənəsi üzrə onlara qarşısına qoyulan mürçrlər, Şəkinin kələğaj sənətine aid nümunələr sərgilənir. Muzeyin birinci mərtəbəsində təqdim olunan elektron ləhədə Azərbaycan və ingilis dillerində Şəki xanlığının tarixi, siyasi, sosial-iqtisadi həyatı, mədəniyyəti və Şəki xanları barədə məlumatlar çatdırılır. İkinci mərtəbədə isə Şəki xalçaları, müxtəlif xalçaçılıq ləvazimatları, Əbdüllət Əfəndinin "Şəki xanlarının tarixi" kitabı və Şəki xanlığı dövrünə aid yazılı ədəbiyyatlar, şəbəkə nümunəsi, XVIII əsr Şəki xanlarının dövründə istifadə edilmiş sikkələr, XVIII-XIX əsrlərə aid silah nümunələri nümayiş olunur.

Muzeyin əsas hissələrindən biri ikinci mətbədəkə xan otağıdır. Həmin otaq Şəki xan Mehəmmədhüseyn xan Müştəqin bu binadı ibadət etməsini, ədəbi məclisler təşkil etməni, müxtəlif qəbulular həyata keçirməsini, şahmat oynamasını əyani şəkildə nümayis etdirməni planlaşdırırdı.

MƏDƏNİ İRSİMİZ QORUNUR VƏ YENİDƏN BƏRPA EDİLİR

Dövlətimiz tərəfindən tarixi-mədəni ırsın, eləcə də dini ziyaretgahlarının, maddi-mədəniyyət abidələrinin bərpası ve mühafizəsi daim diqqət mərkəzində saxlanılır və bu siyaset işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda da uğurla davam etdirilir. Ermənistanın otuz ilə yaxın davam edən hərbi təcavüzü nəticəsində işğal altında olan ərazilər darmadağın edilib, erməni vandallığına və təcavüzüne məruz qalıb, o məkanlardakı misilsiz mədəni ırsimizə çox böyük ziyan dəyiib. Yüzlərle tarixi abidənin - muzeylərin, incəsənət qalereyalarının, məscidlərin, qəbiristanlıqların yerlə-yeşsan və talan edilməsi, təhqir olunması erməni əməllərinə bir daha dünyaya təqdim etdi. Məlumdur ki, Birinci vitse-prezident, Heydər Əliyev Fonduunun prezidenti Mehriban Əliyeva 2020-ci il dekabrın 8-də Fondu işğaldan azad edilən ərazilərdəki mədəni-dini abidələrin, məscidlərin bərpası üzrə layihəyə başladığını bəyan etmişdir. Bununla da Heydər Əliyev Fondu tarixi bərpa işlərində dövlət tərəfindən həyata keçirilən layihələrə vətəndaş cəmiyyətinin üzvü kimi öz dəsteyini göstərir. Heydər Əliyev Fonduunun prezidenti Mehriban

Şanlılık edən Şuşanın tarixi günlerini yaşayır. Vurğulamaq yerinə düşər ki, Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə hazırlanan www.shusha.todayportalindanda "Bizim Şuşa" adlı bölmədə şəhərin yaradığı gündən işgal olunduğu dövri qədərki tarixi, ermənilərin Şuşa şəhərini işgal etməsi, 44 günlük müharibə, Şuşanın işğaldan azad edilməsi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bu münasibətlə xalqa müraciəti yer alıb. "Şuşada erməni vandalizmi" adlı ikinçi bölmədə Şuşanın tarixi və mədəni abidələrinə qarşı erməni vandalizmi, Şuşanın Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu elan edilməsi və bu qoruğun işğaldan sonra dağılıması, dönya, yerli və ölkə əhəmiyyətli mədəni irs nümunələrinin talan olunması, məhv edilmiş mədəni irs nümunələrinin siyahısı və həmin abidələrin nəvaxt və kim tərəfindən inşa olunması, ermənilər tərəfindən dağılıması haqqında məlumatlarda diqqəti cəlb edir.

Göründüyüm kimi, bu gün ölkemizde bütün dini-mədəniyyət abidələri qorunur, bərpa edilir, eləcə də bir coxları yenidən tikilir.

Zümrüd BAYRAMOVA